

'In mijn maatschappelijke leven loop ik al wel een tijd mee, maar ik mis nog steeds een vaardigheid die de andere mensen wel hebben, namelijk gedachten lezen. Ik wacht almaar op die vaardigheid. Want dan zal het grote verzoeningsfeest plaatsvinden en word ik opgenomen als lid van de wereld. Ik verlang ernaar lid van de wereld te worden. Iedereen zal dan vol vreugde zijn en roepen: 'Jan, Jan, je hoort erbij. Nu ben je lid van de wereld'. Ik vind dat ik na alle strijd die ik gestreden heb dat feest mag meemaken. Maar het duurt zo lang.'

Jan¹

5

N i c h e s

Kwartiermaken is het werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond of anderen die met uitsluiting kampen. In navolging van rehabilitatiepsychiater Detlev Petry wordt deze ruimte ook wel als *niches* beschreven.² Het begrip 'niche' is een concretisering van de gastvrije ruimte die kwartiermakers beogen te organiseren. Kwartiermakers werken aan niches in welzijns- en vrijwilligerswerk, in de sportclub en andere verenigingen, in de kerk en moskee of in betaald werk, kortom op al de plekken waar mensen verlangen deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Daar vinden activiteiten plaats die door hen als zinvol worden ervaren. Niches zijn omgevingen waarin mensen in staat worden gesteld zich als handelend persoon te ontwikkelen, en waar een gevoel van eigenwaarde en een besef van invloed wordt gevoed.

Maatjes ter plaatse

Niches danken hun kwaliteit mede aan *maatjes*, mensen die zich ter plekke opwerpen als bondgenoot en als het nodig is als bemiddelaar. Het maatje wijdt de nieuweling in, maakt haar vertrouwd met de situatie en functioneert als vraagbaak. Het maatje zorgt ervoor dat de nieuweling zich thuis voelt en helpt zo nodig ook de 'de anderen' zich bij de nieuweling thuis te doen voelen. Het blijft belangrijk dat er daarvoor een *commitment* is van besturen of managers. Maatjes moeten de kans krijgen het ijs te breken voor een vreemde vogel.

Maatjes kunnen ter plaatse door bijvoorbeeld een kwartiermaker of trajectbemiddelaar worden ingeschakeld, maar als eenmaal bewustzijn is ontstaan waarom het gaat, zou het ook spontaan kunnen gebeuren. Dat is belangrijk, want niet iedereen met psychiatrische problematiek of welke andersheid dan ook meldt zich als zodanig aan. In de niche ontmoeten verschillende werelden elkaar, raken ze elkaar en beïnvloeden ze elkaar. Een gevarieerde samenleving, voorbij de standaardmens, krijgt daarin gestalte.

De niche als vrijplaats

Hoogleraar sociale integratie Herman Meininger beschrijft de niche als wijkplaats, of ook als tussenruimte, een ruimte met de potentie om tegen processen van marginalisering en uitsluiting in, mensen te verbinden. Verschil en vreemdheid mogen blijven bestaan.³

Mensen met een verstandelijke handicap weten zich er welkom, ook als zij niet in staat zijn om volgens geldende codes en in erkend vocabulaire uiting te geven aan vreugde, lijden, gemis en verlangen. Datgene wat sprakeloos en onbestemd blijft, wordt niet ontkend. Anderen stellen zich eraan bloot en doorstaan het met volharding. Er wordt plaats geboden aan mensen die je niet kunt 'plaatsen'.

De niche kenmerkt zich door een opschorting van de doel-middelen-rationaliteit die bepalend is voor veel georganiseerde zorgverlening (en steeds meer ook voor het welzijnswerk). Het gaat niet om het teweegbrengen van *evidence-based* effecten van zorgmethodieken, niet om 'iets maken' of 'iets produceren', maar om present te zijn en samen datgene te beleven wat waardevol zou kunnen zijn. In een dergelijke 'vrijplaats' is ook de ideologie van de normaliteit opgeschort. Voor de andersheid blijft ruimte - waardoor deze een commentaar kan vormen op de cultuur van zelfredzaamheid en emancipatie, onafhankelijkheid en redelijkheid. Er moet steeds gezocht worden naar een respons op datgene dat niet eenvoudigweg geworteld is in wat bekend en vertrouwd is.

De niche is zo ook de ruimte voor een *dia-loog*, letterlijk: voor een tussen-spraak, die zich door verschillende logica's heen beweegt, of tussen verschillende logica's in. Die dialoog ontleent haar transformerende werking aan het bevrijdend vermogen om elke logica van kleur te doen verschieten. Zo'n transformerende ervaring klinkt bijvoorbeeld door in de verhalen van ouders die vertellen over hoe het leven met hun gehandicapte kind ze heeft geleerd op een heel andere manier naar de wereld en naar zichzelf te kijken. Die ervaring is gelukkig niet alleen aan hen voorbehouden.

In een dergelijke tussenruimte kan de verbindende kracht van verhalen op een heilzame wijze tot bloei komen. Meininger stelt zelfs dat alles wat in de samenleving wordt ondernomen onder het adagium van sociale integratie pas die naam verdient wanneer het de kenmerken van deze tussenruimte heeft.

Nichediversiteit

Kwartiermaken kan ook opgevat worden, met een verwijzing naar de ecologie, als het werken aan *nichediversiteit*. Een niche duidt dan op een specifieke plek die van betekenis is voor de handhaving van een bepaalde (kwetsbare) populatie. Een niche is een plek waar kwetsbare organismen kunnen overleven, gedijen, en tot bloei komen omdat ze is afgestemd op dat organisme. Daarmee versterken niches op hun beurt het ecologisch systeem als geheel.

Een samenleving die diversiteit koestert is op soortgelijke wijze boeiender, rijker en sterker. Nichediversiteit moet de mogelijkheid bieden om mensen met uiteenlopende handicaps op een zinvolle manier in te passen in de samenleving, die daardoor minder eendimensionaal en monocultureel wordt, en beter bestand tegen dreigende vervlakking.

Het begrip niche onderstreept de wisselwerking tussen persoon en context en daarmee ook de verantwoordelijkheid van de maatschappij voor kwetsbare individuen. Het perspectief is daarbij een gevarieerde, humane en solidaire samenleving.⁴

¹ Silver, Guusje, *Onbekende huisgenoten. Verhalen over schizofrene mensen*, Callenbach, 1996

² Petry, Detlef en Marius Nuy, *De ontmaskering. De terugkeer van het eigen gelaat van mensen met chronisch psychiatrische beperkingen*, SWP, 1997

Zie ook: Scholtens, Gerda, *Acht keer kwartiermaken. Een verkennend onderzoek naar de methodische aspecten van kwartiermaken*, SWP, 2007, p. 17

³ Meininger, Herman, *Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking*. oratie Vrije Universiteit, 2007,

⁴ Kal, Doortje, 'Heerlijke nieuwe niches', in: *Deviant. Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.57, juni 2008,